

שׁו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 143

דינים המצויים לימי בין הזמנים (ג) ברכת הגומל

ארבעה צריכים להודות: יורדי הים כשיעלו ממנו; הולכי מדברות כשיגיעו לישוב; מי שהיה חולה ונתרפא; ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא לחופשי.¹ ונתנו סימן לדבר: וכל החיים יודוך סלה, חיים ראשי תיבות: חבוש, יסורים (חולה), ים, מדבר, או: חולה, יסורים - היינו חבוש בבית האסורים, ים, מדבר.²

חז"ל למדו את החיוב להודות מהפוסקים הנאמרים בתהילים (פרק קז): יורדי הים: שנאמר: יִירְדֵי הַיָּם בְּאֵינִי... יַעֲמֵד רוּחַ סֶעֱרָה... יִשְׁתַּקּוּ... יִדְּוּ לֵה' חֲסִדוֹ וגו' (תהלים קז, כג-לא). הולכי מדברות: שנאמר: תַּעֲזוּ בְּמִדְבָּר... וַיִּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל... יִדְּוּ לֵה' חֲסִדוֹ וגו' (שם ד-ח). חולה: שנאמר: כָּל אֶחָד תִּתְעַב נַפְשָׁם וַיִּגְּעוּ עַד שַׁעֲרֵי מָוֶת... יִשְׁלַח דְּכָרוֹ וַיִּרְפָּאם... יִדְּוּ לֵה' חֲסִדוֹ וגו' (שם יח-כא). חבוש בבית האסורים: שנאמר: יִשְׁבִּי חֶשֶׁךְ וְצִלְמוֹת אֲסִירִי עֲנִי וּבָרְכִי... וַיִּצִיאָם מִחֶשֶׁךְ וְצִלְמוֹת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנָּקֵם יְדֹוּ לֵה' חֲסִדוֹ וגו' (שם יטו-גמ' שם).

כתבו הראשונים שברכת הגומל נתקנה במקום קרבן תודה,⁴ שארבעה אלה - יורדי הים, הולכי מדברות, חבוש וחולה - צריכים להביא תודה על הנס שנעשה להם, שבאותו מזמור של הודאה נאמר: וַיִּקְחֻוּ זִבְחִי תוֹדָה. גם אם לא התרחשה סכנה בפועל שלא היתה רוח סערה בים, ולא טעה בדרך, ולא חסר לו מים, ואף שכתוב בפסוק "תעזו במדבר בישימון דרך" רעבים גם צמאים,⁵ וכן לגבי יורדי הים כתוב "ויאמר ויעמד רוח סערה" וגו'. מכל מקום, תיקנו חכמים לברך כיון שהם מקומות שהסכנה מצויה בהם יותר.⁶

כאמור לעיל מנהג אשכנז שלא לברך על נסיעה מעיר לעיר, אלא בהולכי מדברות שמצויים בהם חיות רעות.

האם המטיילים במסלולי הליכה בטבע, בטיפוס הרים או בגלישת מצוקים (סנפלינג) מחויבים לברך ברכת הגומל בחזרתם?

מי שהולך במסלולי הליכה בטבע במשך שבעים ושתים דקות או יותר, אם מדובר במסלול מסודר שאין בו חשש סכנה כלל - אין לברך עליו ברכת הגומל. אולם, אם המסלול עובר במקום שיש בו חשש סכנה, כגון שמצויים שם נחשים ועקרבים או שיש בו סכנת החלקה מן המצוק וכדומה, לבני ספרד (הנוהגים לברך בנסיעה בין-עירונית) יש לברך, ואילו לבני אשכנז אין לברך, אלא אם כן אירע לאדם מקרה מיוחד במהלך הטיול שכמעט הסתיים באסון וניצל ממנו, שאז מברך לכל הדעות. והוא הדיון לגבי טיפוס הרים, שאם יש בו חשש סכנה ומשך העלייה והירידה יחד נמשך שבעים ושתים דקות, דינו כפי שנתבאר.²⁰

על סנפלינג²¹ אין לברך הגומל, היות ואין בו חשש סכנה ולא שיעור פרסה. אולם, אם החליק באופן שיכל להסתטיב באסון וניצל - לא: ספרד: אינו מברך, וישתדל לשמוע את הברכה מאחר. ולבני אשכנז: מברך.²²

האם הנוסע במטוס מחויב לברך ברכת הגומל? ומהו הדיון בטיסה קצרה בתוך גבולות המדינה או בנסיעה בכדור פורח?

בדורות האחרונים התעוררה בין גדולי הפוסקים השאלה האם הטיסים במטוס נחשבים כהולכי מדברות ועוברי דרכים המחויבים בברכת הגומל:

יש סוברים: שאין לטסיים לברך בשם ומלכות, ובפרט לשיטת חכמי אשכנז; שכן הטיסה בימינו אינה מוגדרת כמסוכנת יותר מנסיעה במכונית, וכשם שאין מברכים אחר נסיעה רגילה ברכב, כך אין לברך אחר טיסה.²³

לעומתם, דעת רוב הפוסקים: (ובהם רבים מחכמי אשכנז וספרד) שיש לברך ברכת הגומל לאחר כל טיסה. טעם הדבר הוא, שברכה זו נתקנה על יציאת האדם מן הסדר הטבעי והרגיל אל מקום שאם יארע בו קלקול או תקלה, אין באפשרותו של האדם להינצל בכוחות עצמו כפי שיכול היה לעשות ביבשה. על כן, עצם השהות באוויר נחשבת כהצלה ממקום סכנה.²⁴

בתוך המים באופן טבעי ללא אמצעים מלאכותיים ואספקת חמצן, וכל שהיה כזו נחשבת ככניסה למקום סכנה שאין אפשרות להינצל ממנה אלא על ידי שמירה ומעולה.¹⁴

האם הנוסע מעיר לעיר בדרכים סלולות בימינו מחויב לברך ברכת הגומל עם הגעתו למחוז חפצו?

בהגדרת הולכי מדברות, נחלקו הפוסקים: לשיטת חכמי אשכנז, הברכה נתקנה להולכי מדברות דווקא מפני שמצוי במדבר סכנת חיות וליסטים, לפיכך, הנוסע בדרך סלולה מעיר לעיר אינו בכלל זה ואינו מברך ברכת הגומל. ולדעת חכמי ספרד "כל הדרכים בחזקת סכנה" ולפיכך גם בנסיעה מעיר לעיר צריך לברך 'ברכת הגומל', ודינה ככל דיני תפילת הדרך.¹⁵ ויש מבני ספרד שנהגו שלא לברך על נסיעות רגילות מעיר לעיר.¹⁶

לדעת חכמי ספרד הסוברים שמברכים הגומל על נסיעה בין-עירונית, מהו שיעור המרחק או זמן הנסיעה המחייב את הנוסע בברכת הגומל?

בני ספרד שנהגו לברך על נסיעה בין-עירונית, היינו דווקא כשהמרחק ביניהם הוא פרסה ומעלה (לערך - 4 ק"מ), וכדין תפילת הדרך. עם זאת, אם הדרך ידועה ומחוזות כמקום סכנה מיוחדת, יש לברך עליה אף אם מרחקה קצר משיעור פרסה.¹⁷

למעשה, נחלקו האחרונים פוסקי ספרד לגבי הכבישים המצויים בימינו: יש אומרים: שיעור "פרסה" בזמננו נמדד לפי זמן הנסיעה ולא לפי המרחק הגאוגרפי, ולכן ברכב במשך זמן של שבעין ושתים דקות מחויב לברך. כמו כן, אם נסע אדם הלך וחזור באותו היום, אף אם כל נסיעה לבדה נמשכה פחות מהזמן האמור, שתי הנסיעות מצטרפות יחד לשיעור של שבעים ושתים דקות והוא מברך בחזרתו.¹⁸ אולם, אם נסע פחות משבעים ושתים דקות, למרות שעבר דרך מרחק של יותר מפרסה, אינו מברך.

ויש חולקים וסוברים שאין חיוב ברכה בנסיעה במכונית אלא כשעובר בדרך שוממת מאנשים כמו מדבר, וכן אם נוסע כלילה במקומות נדחים שחלקים מתוואי הדרך ריקים ממכוניות, אבל הנוסע בכביש רגיל שיש בו מכוניות נוספות, וכן אם יש ישוב בפחות משבעים ושתים דקות נסיעה, אין לו לברך, אלא אם כן היה בסכנה וניצל ממנה.¹⁹

האם הנוסע בימינו בספינה בים מחויב לברך 'ברכת הגומל' עם רדתו אל היבשה, ומהו הדיון בשייט קצר או בהפלגה של טיול (כגון בים או בכינרת)?

אף על פי שבימינו הפכה הנסיעה בספינות לבטוחה ויציבה בהרבה מכפי שהייתה בדורות עברו, מכל מקום תקנת חכמים לא השתנתה ממקומה, ועל הנוסעים בים להודות לקדוש ברוך הוא עם חזרתם אל החוף,⁷ לפי שעצם השהות בלב ים ובמים עמוקים נחשבת למקום סכנה, וחכמים קבעו את חובת ההודאה על עצם היציאה מן המקום הזה, גם אם לא ניצבה בפני הנוסעים סכנה מוחשית וגלויה במהלך כל דרכם.⁸

לגבי שייט קצר בספינה או הפלגה קצרה בים או באגם הכנרת, נחלקו הפוסקים: יש פוסקים שסוברים שאין למפליגים אלו לברך ברכת הגומל, שכן דין יורדי הים נאמר רק על מי ששוהה בים הגדול דרך ארוכה וממושכת, ולא על מי שיוצא לשעה קלה לשם טיול, נופש או דיג בסמיכות אל החוף.⁹ ויש חולקים וסוברים: שמאחר שהספינה נכנסת אל עמקי המים, הרי זה בכלל מקום סכנה, ועל כן גם בעקבות הפלגה קצרה של טיול יש לעולם מן הספינה לברך ברכת הגומל.¹⁰

מי ששחה בים ונסחף למים עמוקים, האם בחזרתו לחוף מבטחים יברך 'הגומל' כדן יורדי הים? ומהו הדיון למי שירד לצלילה חופשית בעמקי הים, האם מברך הגומל בחזרתו?

אדם השוחה בים ונכנס אל מים עמוקים שיש בהם חשש טביעה, נחלקו בו הפוסקים: יש אומרים שחייב לברך ברכת הגומל עם יציאתו כדן יורדי הים, ואפילו אם שחה באגם הכנרת במקום שיש בו מציל, מכיוון שלדאבון הלב שכחים שם מקרי טביעה רח"ל.¹¹ לעומתם, יש סוברים שאין לשוחה לברך כלל, הואיל והוא נמצא קרוב למקום יישוב ואינו נחשב כמי שהפליג למרחקים.¹² וכן המנהג.

מכל מקום, אם התחוללה סערה תאומית והשוחה נסחף בעל כורחו אל עומק הים, ונצרך ללמאץ גדול וגובל בסכנה כדי להינצל, עד שהגיע לחוף מבטחים - לכל הדעות חובה עליו לברך ברכת הגומל עם חזרתו.¹³

דיון הצוללנים: אנשים היורדים לצלילה במעמקי הים, דינם כדן יורדי הים ועליהם לברך ברכת הגומל לאחר עלייתם. טעם הדבר הוא, לפי שאין האדם יכול לחיות

1 ברכות נד ב, רמב"ם ברכות י ה, "ושע"א א"ח רט א.
2 טור שם.
3 הגהות מימוניות שם: "ושע"א.
4 א"ח ברכות טו ב.
5 תהלים קז. קב. "וש"א ויקרא י ז ד"ה אם על תודה, ובהז' ו.
6 א"ח לא ידוע.
7 באה"ל סימן רט ד"ה יורדי הים, עיין עוד חז"ר עמוד שם-שם.
8 שם שהביא לדעת החולקים ופסק יורדי הים, והוא הדיון חבוש בבית האסורים שלא היה כבול בכלל ברזל, אף שכתוב בפסוק "אסירי עני וברזל", אולם עיין להג"ח בסדר ברכת הנהנין פרק י טע"ג ב, ובקצות השולחן בדי השולחן סוף סק"ד, בדיון החבוש.
7 אורח משפט א"ח מה, אגרות משה א"ח ב נט.
8 וכמו שכתב רבינו אברהם מן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי ה' (הלכות ברכות ע"ג רג), שהנוסעים באונייה, אף על פי שלא אירעה להם שום סכנה בדרכם, ונסעו במימור, מכל מקום יברכו

13 שו"ת קנה בשם (ח"א סי' יא), הו"ד בחזו"ר (עמ' שסא).
14 הליכות ברכות עמוד תמו.
15 שו"ת סימן רט טע"ז ע' פ' האבודרהם, הרמב"ן, אורחות חיים ועוד, משנ"ב סי' ק כ"ה בנחת בית יוסף סימן רט אות ה שכן צריכים לנהוג בין ספרד, חז"ר עמוד שסד.
16 כ"ה"א שם שנוהגים המון העם שלא לברך בהליכה מעיר לעיר, חז"ר"א בספר לידות אמת סימן כ אות ט, כ"ה"א סימן רט סי' קמ"ו, והביאו בזה כמה טעמים שבמאורעות הקורות לאדם לעיתים תכופות אינו מרגיש היטב בהצלתו, וקל וחומר בנסיעות של ימינו, וז"כ בנחת יצחק ח"ד סימן יא אות ט' שלברך ברכת הגומל בתדירות נראה כדבר תמוה.
17 שו"ת ומשנ"ב שם.
18 אור לציון ח"ב עמוד עג, יביע אומר י מו ח, חז"ר עמוד שסד, והיינו שהלך וחזר באותו יום, ומבוקר עד בוקר נחשב כיום אחד לענין זה, כגון שיצא לדרך ביום ראשון בבוקר וחזר בביל שני, הרי נסיעותיו מצטרפים לשיעור 72 דקות.
19 אור לציון ח"ב עמוד עג, יביע אומר י מו ח, חז"ר עמוד שסד, והיינו שהלך וחזר באותו יום, ומבוקר עד בוקר נחשב כיום אחד לענין זה, כגון שיצא לדרך ביום ראשון בבוקר וחזר בביל שני, הרי נסיעותיו מצטרפים לשיעור 72 דקות.
20 משנ"ב סי' ק לא ושע"א צ"ט ט.
21 ירידת צוק באמצעות חבלים.
22 כמבואר בשו"ת סע"ק ט, לגבי שאר ניסים מלבד ארבעה שהוזכרו בנ"מ שסיים וטוב לברך בלא הכרת שם ומלכות, וז"ל בברכי" (ס"ק ח) שכן חז"ן לספרדים. אולם במשנ"ב סי' לב, כתב שהמנהג באשכנז לברך על שאר סכנות מלבד ארבעה שהוזכרו בנ"מ.
23 חלקת יעקב ב, ט, הגר"ח קנין תורה ח"א סימן טו אות ג, וכן דעת הגאון ממשעבין שו"ת בצל החכמה ח"א סימן כ, לברך בלא שם ומלכות, וראה עוד מנחת יצחק ח"ב סימן מז.
24 חז"ר אורחות רבנו ח"א עמוד צא, א"מ א"ח ב, נט, הליכות שלמה פרק כ טע"ה, הגר"ש אלישיב אש"י האש ח"א פ"מ אות טו, יחז"ר ח"ב כו, בשו"ת אגרות משה הג"ל הוסיף שיש לברך גם במקום שטם מעל ליבשה, הגר"ש א"ר עירבך הליכות שלמה חפ"ה פכ"ז ס"ה, חז"ר עמוד שסו, אולם, בשו"ת צ"ץ אליעזר

זמן הטיסה כדי לברך הגומל - לבני ספרד 72 דקות²⁵, ולבני אשכנז כבר ממרחק פרסה (כ-4 קילומטר) מחוייב²⁶. טיסה פנימית בתוך המדינה: יש להסתפק אם מברכים הגומל, שהרי לא תיקנו גומל כשאדם בתוך מקום שוב, אולם, יתכן ומטוס דינו שונה שהרי אם יארע דבר תקלה לא ניתן להצילו אף שהוא מעל ישוב בני אדם, ולכן ראוי באופן זה לצאת ידי חובת הברכה מאחר²⁷.

כדור פורח: דינו שווה לדין הטס במטוס, לבני ספרד אם שהה באוויר במשך ששתיים דקות, ולבני אשכנז מחוייב אף בפתוח זממן זה, כל שהתרחק למרחק של ארבעה קילומטרים ומעלה מנקודת המוצא²⁸.

הנוסעים למקום רחוק לשם נופש או ביקור, האם עליהם לברך ברכת הגומל מיד בהגיעם אל מחוז חפצם, או שמא עליהם להמתין עד לחזרתם לביתם? הנוסעים ממקום למקום ועוצרים בדרך להניית ביניים למשך מספר ימים, מתוך כוונה להמשיך לאחר מכן בדרכם אל יעד רחוק יותר - אינם מברכים הגומל במקום חניית הביניים, הואיל ועדיין לא הגיעו אל מחוז חפצם הסופי²⁹.

אך בהגיעם למחוז חפצם, יברכו הגומל אפילו אם ברצונם לשהות בו לזמן קצר (כגון הנוסעים לקברי צדיקים, וחוזרים בו ביום)³⁰. ויש אומרים שאין לאדם לברך במקום היעד אלא אם כן בדעתו להתעכב ולונוח שם מספר ימים (כגון שלושה ימים). אך אם כוונתו לשוב לביתו בו ביום או למחרתו, אינו מברך שם, אלא ממתין עד שישוב לביתו לחיים ולשלום, ואז מברך ברכה אחת הפוטרת את כל הנסיעה³¹. ומכל מקום, לאחר ששב האדם לביתו בסוף כל מסעותיו, לכל הדעות הוא מחוייב לברך שוב על הגעתו למקומו הקבוע.

נהגים הסעות, מוניות או אוטובוסים, הנוסעים מדי יום ביומו כמה פעמים הלוך וחזור מעיר לעיר - מתי עליהם לברך ברכת הגומל?

נהגים שפרנסתם תלויה בנסיעות תדירות וקבועות בדרכים בין-עירוניים, אינם מברכים בכל פעם שהם מגיעים למחוז חפצם או בכל יום מחדש, אלא עליהם לברך ברכת הגומל פעם אחת בכל שבוע, ונהגו לברך ברכה זו ליום השבת, בשעה שהם עולים לתורה או נוכחים בעת קריאת התורה בבית הכנסת, ובברכה זו הם מכוונים לפטור את כל נסיעות השבוע שחלף³².

מהו פירוש המילים שאומר המברך: "הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב"?

אמרנו בגמרא, מה מברך? "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב". הביטוי "לחייבים" פירושו - לאנשים שאינם ראויים או שאינם הגונים כל צורכם (שכן בלשון התרגום, המילה "רשע" או מי שאינו זכאי מתורגמת כ"חייב")³³. בברכה זו מכריז האדם ומודה, כי אף על פי שבני האדם עוולים להיות בעלי חוב במעשים שאינם מתוקנים, קדוש ברוך הוא ברחמים המרובים אינו מנחם את חסדו וגומל להם טובות לפנים משורת הדין. "שגמלני כל טוב" - בכך הוא כולל את עצמו בין אותם החייבים, כלומר: אף על פי שאיני הגון ואיני ראוי לכך מצד מעשיי, גמלני השם חסד גמור והצילני מן הסכנה (וראה בהערה נוסחאות השונות בזו)³⁴.

באיזה מעמד ובפני כמה אנשים ראוי לברך ברכת הגומל?

הגומל, והאם ישנה עדיפות לנוכחותם של תלמידי חכמים בשעת הברכה?

ברכת הגומל צריכה להיאמר בפני מניין של עשרה גברים לפחות, שכן נאמר בסוף מזמור הוודאה שבתהילים: וְיִרְמְמוּהוּ בִּקְהָל עָם³⁵, ואין 'קהל' פחות מעשרה. כמו כן, נכון וראוי ששניים מתוך עשרת השומעים יהיו תלמידי חכמים העוסקים בתורה, שנאמר בהמשך הכתוב: וּבְמִוְשָׁב יִקְנִים יְהַלְלוּהוּ, ואין זקן אלא מי שקנה חכמה, ומיעוט זקנים שניים. שני החכמים כלולים במניין העשרה ואין צורך בשניים עשר. ומכל מקום אם לא היו שם חכמים, לא ימנע מלברך³⁶. ובעל הנס מצטרף לעשרה³⁷, אך אינו מצטרף למנין שני החכמים אף אם הוא עצמו ת"ח, כיון שצריך להודות בפני שני חכמים³⁸.

מדוע פשט המנהג לברך ברכת הגומל בבית הכנסת דווקא בעת קריאת התורה?

נהגו לברך ברכה זו בבית הכנסת אחר קריאת התורה, מפני שיש בזמן זה עשרה, וביניהם ודאי ימצאו כמה חכמים כאמור לעיל שיש מעלה לאומרה בפני עשרה ושני חכמים³⁹. ויש שפירשו שכיון שברך בתורה, הרי הוא מעומד ויש עניין לברך ברכה זו בעמידה⁴⁰. ויש שביארו שבזמן ההודיה לה' ראוי לעשות מצוה⁴¹. או שהעלייה לתורה היא במקום הקרבת קרבן⁴².

ויש לו דין קדימה לעליה לתורה על פני אחרים כיון שנהגו לברך בשעת קריאת התורה, אלא שאינו דוחה שום חיוב, כיון שמן הדין יכול לברך בפני עשרה אף בלא לעלות לתורה⁴³. ולכן שכאי אפשר לעלות לתורה יברך על הבימה מיד לאחר קריאת התורה⁴⁴.

מי שלא ברך ברכת הגומל, עד מתי יכול לברך ברכה זו?

מי שהתחייב לברך ברכת הגומל באופנים שהתבאר לעיל, אלא שחב לברך מיד, נחלקו הפוסקים עד מתי יכול לברך ברכה זו, יש אומרים שזמנה עד שלשה ימים, שעד שלשה ימים קרוי שבא מן הדרך⁴⁵. ויש אומרים שזמנה עד חמשה ימים⁴⁶. וי"א עד שלושים יום⁴⁷. ויש אומרים שיש לו תשלומים לברך כל זמן ששיצה. לכן לכתחילה ראוי ונכון שלא לאחר את הברכה יותר משלשה ימים⁴⁸. ואפילו אם יצטרך בשביל כך לברך שלא בפני ספר תורה כפי המנהג, לא יאחר⁴⁹, אך בדיעבד יברך אפילו לאחר זמן מרובה⁵⁰.

האם אפשר לברך ברכת הגומל גם בלילה?

יש שכתבו שאין לברך ברכה זו בלילה משום שברכה זו באה במקום קרבן תודה, שניתן להקריבה ביום בלבד⁵¹. אולם, רוב ככל הפוסקים דחו סברה זו וביארו שאין ברכת הגומל נחשבת כהקרבת זבח ממש, אלא היא ברכת שבח והודאה בעלמא, ועל כן מעיקר הדין מותר לברכה בכל שעות היום. וראיה לכך הביאו מכך שמותר לברך הגומל ביום השבת ובימים טובים, אף על פי שאין מקריבים קרבנות נדבה ויחיד בימים אלו. מכל מקום כתבו שאין ראוי לשנות מנהג ישראל שנהגו בכל תפוצות ישראל לברך ביום אחר קריאת התורה.

נשים שאינן עולות לתורה, אין כאן שינוי מנהג ויכולות לכתחילה לברך הגומל בלילה⁵².

אם נשים שנתחייבו באחד מארבעה מקרים (כגון שחזרו מטיסה ארוכה או מנסיעה) מחויבות בברכת הגומל, וכיצד ינהגו למעשה?

מעיקר הדין, נשים שנעשה להן נס או שניצלו מסכנה מחויבות בהודאה לקדוש ברוך הוא בדומה לאנשים. אך

⁴⁵ בית יוסף שם, בשם ארחות חיים, שכתב בשם הרמב"ן. ראה עירובין סה א.

⁴⁶ בית יוסף שם, בשם הרשב"א, שכתב בשם רבנו יונה.

⁴⁷ א"ח תובא במשכ"ס ס"ח ת.

⁴⁸ ש"ע שם.

⁴⁹ מנן אברהם שם סק"ו, משנ"ב ס"ח ב.

⁵⁰ ש"ע שם חו"ע עמוד שנו, ולא אומרים בזה ספק ברכות להקל, כיון שכן הוא מנהגו.

⁵¹ א"ח פ"ט פ"ט ע"ב ע"ב סק"א, ב"ח ס"ח ס"ח יד, בשם החת"ם סימן

נא, נהר שלום סימן ר"ט סק"א.

⁵² החת"ם עצמו כתב שאין ברכת הגומל במקום זבח אלא שאין לשנות מנהג ישראל לברך ביום אחר קריאת התורה, וכן כתבו הפ"ח איתנו חלק יג סימן ז, ביום מהר"ם שיק חזקוני סימן נצ, חתם הדברי סימן ר"ט סק"ב, חו"ע עמוד שמו, שמו, ועיין שם שהביא ממנה פוסקים שכן המנהג ביולדת שמכרכת בליל הברית יצאית שהוא בלילה שקודם המילה.

⁵³ מנן אברהם שם, בפתיחה; ערוך השלחן שם ה' משנה בירורה

שם סק"ג; שערי אפרים ד נז.

⁵⁴ משנה בירורה שם ס"ג, ובשו"ת אגרות משה (שאר חיים) ח"ה ט"ז ת"ב על דברי המ"ב שאין צורך במנין של נשים, ודיה א"ח תובא בפני אדם אחד, איש או אשה, ולכתחילה, אם היה נשואה, מברך בפני בעלה, ע"ש. וכ"כ בספר הליכות ביתא (סי' ה' ת"ע) ג' בשם הגרש"א איתריבאך דנקול"ל שמה שצריכים כאן עשה לפינן מלשון הכתוב בקה"ל ע"פ ונשים אינן נחשבות קהל

ולכן אין צורך במנין של נשים. ומה שכתבנו שיש להם חוב, ומכל מקום, הנהג הנשים לברך אחרי לידתן ברכת הגומל, הגרש"א איתריבאך, אלא בגמשת אברהם מהדורה שניה א"ח

ר"ט סק"ג, וכן לא נהגו שבעלה יברך בעברה (הליכות שלמה

המנהגים בזה שונים: יש שכתבו שנהגו הנשים שלא לברך 'ברכת הגומל', כיון שאין ראוי להן לברך בפני עשרה, ש"כ"ל כבודה בת מלך פנימה⁵³. ויש שכתבו שתברך בפני עשרה נשים ואיש אחד, או בפני בעלה בלבד⁵⁴. ויש שכתבו שהוא מנהג טעות, וגם הנשים חייבות בברכת הגומל כמו האנשים, ומן הראוי שתברכנה הברכה מעזות הנשים בנוכחות עשרה גברים שבבית הכנסת, או שתברך בפני עשרה גברים מחוץ משפחתה, ואם תשאל ידי חובה על ידי שתשמע הברכה ממני שחייב בברכת הגומל⁵⁵.

אם ילד קטן שניצל מסכנה (כגון שנתרפא מחולי או שחזר מנסיעה רחוקה לספרדים) חייב לברך ברכת הגומל?

נחלקו אחרונים אם הקטן מברך ברכה זו: יש שכתבו שאין חיוב לקטן לברך ברכה זו ואפילו משום מצות חינוך, כיון שאינו בכלל ה"חייבים" הנזכרים בברכה, שהרי אינו בכלל עונשים ואינו קרוי רשע⁵⁶. ויש שכתבו שגם הקטן חייב בברכת הגומל שפירוש המילה "חייבים" הוא שחייבים למטיב על טובותיו⁵⁷, ואף אם נפרש שהכוונה לרשעים, זהו מטעם הברכה הכללי שתיקנו חכמים - להודות לה' על החסדים שהוא עושה עם בראיו, בין לראויים ובין לשאינם לראויים, ואין הנוסח מוסב דווקא על האדם הפרטי המברך⁵⁸.

האם אפשר לצאת ידי חובה בברכת הגומל ממישהו אחר שעלה לתורה ומברך וברכה זו?

המברך ברכת הגומל עבור עצמו והתכוון להוציא את חברו, וחברו שמע את הברכה ותכונן לצאת - יצא ידי חובתו⁵⁹ (אף כשכל אחד חייב הגומל על דבר אחר⁶⁰). וכן ראוי לנהוג שאחד יוציא את כולם משום "כרוב עם", ויש שכתבו שבאופן זה יברך בלשון רבים ואף השומעים יענו בלשון רבים⁶¹.

אך אדם שאינו מחוייב בברכה, או שכבר בירך עבור עצמו, אינו רשאי לברך כדי לפטור את חברו שאינו יודע לברך, כיון שמה שמבואר בגמרא (ר"ה כט ע"א) שכל הברכות ואף על פי שיצא מוציא, היינו כע"כ מצוות, אבל ברכות שבח והודאה צריך כל אחד לברך לעצמו⁶², ויש חולקים⁶³.

אדם שהיה מעורב בתאונת דרכים קשה (או ניצל מסכנה גדולה אחרת) ויצא ממנה שלם ובלא פגע - האם עליו לברך ברכת הגומל?

הגמרא מונה ארבעה סוגי אנשים שצריכים להודות (יורדי הים, הולכי מדבריות, חולה שנתרפא וחבוש שהתחננה), ונחלקו הפוסקים האם דין זה נאמר דווקא עליהם, או שמא הוא הדין לכל מי שניצל מסכנת נפשות: יש אומרים שארבעה אלו שצריכים להודות לאו דווקא הם, אלא הוא הדין לכל מי שנעשה לו נס אפילו בדרך הטבע או שעמד עליו אריה לטורפו, או נחש להכישו, וניצל ממנו, או שבאו לו גנבים או שודדים וניצול מהם, או שהיה מעורב בתאונת דרכים והוא יצא שלם בלי פגע, וכיוצא בזה - כולם בכלל החיוב וצריכים לברך הגומל על הצלחתם. לעומת זאת, יש חולקים וסבורים שאין לברך בשם ומלכות אלא על ארבעת המקרים המפורשים בלבד. לשיטה זו, כדי לצאת ידי חובת כל הדעות, נכון שהניצל ישמע את הברכה מאדם אחר המחוייב בה ויכוון לצאת, או שיברך בעצמו את נוסח הברכה אך ללא הזכרת "שם ומלכות" (בלא אמירת "ה' אלקינו מלך העולם")⁶⁴, ויש שכתבו שהמנהג לברך בשם ומלכות⁶⁵.

⁶¹ תפילה כ"ד. מאידך בבית הסטפילעך לא נהגו נשים לברך אף

על לידה. ארחות רבינו. ועיין בשו"ת הר צבי (או"ח סימן קיג).

⁵⁵ כ"ח סי' ר"ט ס"ג, ו' והב"ח פ"ט ע"ב ע"ב ס"ה, חו"ע

ברכות עמוד שמו. שו"ת אור לציון ח"ב פמ"ז ס"ח.

⁵⁶ שו"ת מהר"ם מינץ (סימן ד). מאידך ריש סימן ר"ט, וכן פסק

המשנ"ב סק"ג.

⁵⁷ לחמי תודה.

⁵⁸ יחידוש הירע"א שם, בפתיחה, בשם הלחמי תודה. מור

וקציעה שם: ברכי יוסף שם סק"א, שכן מנהגו. וכ"פ בבן איש

פרשת עקב סק"ד, ובהוצ"ע ברכות עמוד שמו.

⁵⁹ שו"ע סימן ר"ט סק"ה.

⁶⁰ כגון שאחד מייורדי הים והשני חולה שנתרפא וכדומה, חו"ע

עמוד שנה-בהערה, ודלא כמי שהסתפקו בזה.

⁶¹ חת"ם בספר הוכרז עמוד כה, והליכות שלמה פכ"ג דבר

ההלכה אות ה.

⁶² מאירי (ר"ה ט"ז ע"א) שכתב התפילה וברכות שבח והודאה

כולן הודאה וריצוי ומתוך כך א"ע"פ שו"ן חובה אין אדם מוציא

את חברו בהם, פמ"א סימן רכ"א א"ח סק"א. מ"ז סימן תפ"ד סק"ג,

חו"ע עמוד שנה בשם הוכרז פוסקים.

⁶³ כתב סופר חזקוני סימן כז, דף כז ע"א, שקשה לומר שברכת

הגומל אינה בערבות, שהרי הוא שייך במצוה כמותו כשואב

לידי, כך שחור' בידי לידת לים או ללכת למדבר, שאז מחוייב

לברך הגומל.

⁶⁴ שו"ע סימן ר"ט סק"ד, חו"ע עמוד שט.

⁶⁵ משנ"ב שם ס"ב לב שכן הכרעת האחרונים.